

Molla Sadra Felsefesinde Nefsin Mahiyeti, Mertebeleri ve Kemali

Dr. Ferman Kızmaz*

Özet

Molla Sadra, nefsin mahiyet ve hakikati konusunu izah etmek için insanın varoluşu ve nefsin mahiyeti üzerinde değerlendirmede bulunur. Nefsin hakikatinin, sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içinde olduğunu ve insanın yaratılışında var olan potansiyellerin gerçekleştirilmesi yoluyla tamamlandığını öne sürüyor.

Molla Sadra, insanın nefsi ve bedeni arasındaki ilişkiye dair, insanın beden ve ruh olarak iki temel unsurdan oluştuğunu ve bunların birbiriyle ilişkili olduğunu savunur. Bedenin, ruhun maddi bir yansıması olduğunu ve ruhun, bedenin yaşam kaynağı olduğunu belirtir. Önceki görüşlerin aksine bedenin ruhu değil, ruhun bedeni yüklediği tezini savunur.

Molla Sadra'nın, insanın nefsi ile bedensel kuvvetleri arasındaki ilişkiye dair görüşüne bakılırsa, insanın bedensel kuvvetleri, onun ruhani potansiyellerini gerçekleştirmek için kullanabileceği araçlardır. Bu kuvvetler, insanın potansiyel gelişiminde önemli bir rol oynar.

Molla Sadra'ya göre nefsin beş farklı mertebesi vardır: Bitkisel nefis, hayvani nefis, insani nefis, akılcı nefis ve melekî nefis. Bu mertebeler, insanın potansiyel gelişimine karşılık gelir ve insanın kendi varlık kemaline doğru yapmış olduğu yolculuğunda farklı aşamaları temsil eder.

Molla Sadra, "Nefsin Kemali" konusunda, insanın kemalini, nefsinin en yüksek mertebelerine ulaşmasıyla gerçekleştirdiğini belirtir. Bu mertebeler, insanın potansiyel gelişiminde en yüksek seviyeleri temsil eder ve insanın tam anlamıyla varoluşsal açıdan gerçeklik kazanması bakımından gereklidir.

Giriş

Ruhun varlığına dair inançlar, insanlık tarihi boyunca var olmuş ve çeşitli kültürlerde farklı şekillerde ifade edilmiştir. Hindistan, Mısır, Çin, Arap, Fars ve Yunan kültürlerinde ruhun varlığına dair bir takım inançlar öne çıkmaktadır.

Bu inançlar arasında ruhun bedenden önce var olduğu, öldükten sonra başka bir bedene geçtiği, fiziksel bedenin ölümünden sonra ruhun varlığının devam ettiği gibi farklı görüşler bulunmaktadır. Ruhun varlığına dair inançlar doğal bir mesele olup, uzun bir inanç geçmişi sahitir.

* Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi, Felsefe Anabilim Dalı

Maddi varlıklar sürekli bir değişim ve dönüşüm sürecinde olduğundan, hiçbir maddi varlıkta sabitlik söz konusu olamaz. Bununla birlikte, kişiliğimiz ve nefsimiz, değişmeyen sabit bir hakikattir. Bu durumda, bilgi ve hafıza gibi özelliklerimiz, bizi kendi içinde muhafaza ederek, geçmiş ve eski hatıralarımıza sahip çıkmamızı sağlar.

İslam filozofları ve modern bilimsel araştırmalar, ruh ve beden arasındaki ilişkiyi doğrulamaktadır. Ruh, bedensel enerjiden farklı bir varlık olup, bedenin sürekli değişmesine karşın, ruh değişmeyen bir özden ibarettir. Ayrıca, nefis, yaptığımız fiillerin menşei/kaynağıdır. Hayvanların ruhu da soyut bir şekle sahiptir ve bu ruh, beden ve mizahtan farklıdır.

İnsan ruhu durağan ve hareketsiz bir varlık değil, sürekli büyüyen ve gelişen bir varlıktır. İnsan ruhu yeteneklerini gerçekleştirirken, bedene ihtiyaç duyar ve onu varlığının bir parçası gibi kullanır.

Molla Sadra, ruhun hareketini ve değişimini maddenin içsel hareketiyle birlikte koordineli olarak görür ve ruhun, mücerret boyuta doğru hareket eden maddi bir gerçeklik olduğunu belirtir. (Şirazi, c.8, 2-3, 27-28) Ruhun tekâmül seviyeleri, düşünme, akıl yürütme ve hissetme gibi özellikleri vardır. Varlığın ruhu, iyilik ve mutlulukla ilişkilidir. Akıllı varlıklar daha yoğun bir varoluşa sahip oldukları için daha çok haz alırlar. Gerçek sefalet ise daha yüksek öğretileri anlama yeteneğine sahip olan ama kendilerini safsata, tartışma ve dünyanın zincirleriyle meşgul eden insanlara aittir. (Şirazi, 1974, 363)

Nefis kavramı, insanın iç dünyasını ifade eder. İnsanın arzularını, duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını etkileyen bir güçtür. Bu güç, insanın iç dünyasında sürekli olarak etkileşim halinde olan birçok farklı unsurdan oluşur. İnsanın nefsini tanıması, kontrol altına alması ve doğru yönlendirmesi, manevi gelişimi için gereklidir.

Sadra “Nefis” kavramını, insanın manevi gelişimindeki bir aşama olarak ele alır. Ona göre insanın nefsin kontrol altına alması ve onu arındırması, manevi bilgiye ulaşması, ahlaki davranışlar sergilemesi ve doğru yönlendirmeler yapması gerekmektedir. Bu sayede insanın, nefsin kemali yoluyla ilerleyebileceği ve daha yüksek bir bilinç seviyesine ulaşabileceği düşünülür. (Aynı kaynak, 2004, 296;)

Nefsin kemali, sadece bireysel manevi gelişim için değil, aynı zamanda toplumsal ve sosyal gelişim için de önemlidir. Bu nedenle, insanların nefsin kemaline ulaşmaları, bireysel ve toplumsal düzeyde daha iyi bir gelecek için gereklidir.

Molla Sadra’nın nefis kavramına yaklaşımı, onu diğer filozoflardan farklı kılan özelliğidir. Nefis kavramını insanın manevi gelişimindeki merkezi bir unsura dönüştürürken, aynı zamanda onun ahlaki davranışlarını da göz önünde bulundurur.

Bu makale, Sadra felsefesinde nefis konusuna ilişkin dört fasıldan oluşmakta olup, dört temel konuya odaklanmaktadır: Birinci fasıl: “Nefsin mahiyet ve hakikati”, İkinci fasıl: “Nefsin beden ile irtibatı”, Üçüncü fasıl: “Nefsin mertebe ve merhaleleri” ve Dördüncü fasıl: “Nefsin kemali” konularını işlemektedir.

1. Molla Sadra Felsefesinde Nefsin Mahiyet ve Hakikati

Nefis, insan hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır ve farklı bakış açlarına göre çeşitli anlamlar taşır. Lügat açısından nefis, cismin mevcudiyetinin tabi olduğu şeydir ve insanın kişiliği, nefsiyle bağıntılıdır. Filozoflar ruhu, bedenden bağımsız, fakat bedenle ilişkili bir töz olarak tanımlarlar. Molla Sadra ise ruhun, tek ve basit, maddi olmayan, yok edilemez bir öz olduğunu düşünür ve insan nefsinin özünde gelişme ve hareket olduğunu belirtir.

Molla Sadra'ya göre, göksel, ulvi ruh emir âleminde, hayvani nefsi ise yaratılış âleminde ve ulvi ruhun karar kıldığı mahaldir. Fakat hayvan nefsi latif bir beden olup, duyum ve hareket güçlerini yüklenir ve bu ruh, diğer hayvanlarda da özel güçlerin kaynağıdır ve ulvi ruh, hayvani ruhta sükûnet eder ve onu bir nefis haline getirir. Bu nefis, ruhun nefis ve kalpte sükûnetinden kaynaklı bir nefse dönüşür. Kalpten maksat, şu latif varlıktır ki yeri insan bedeninde bulunan ve bir et parçası olan kalptir. Bu kalp yaratılış âleminden, o mahalde yer alan latif kalp ise emir âleminde.

Yüce Allah, kudretiyle, hassasiyet derecelerindeki farklılıklarına binaen, nefsanî, hayvani ve tabii ruhumuz olarak adlandırılan oldukça özel ve latif bir ruhani beden yarattı ve bu ruh, tüm bedensel tepkiler, duygular, acılar, zevkler ve diğer işlevlerin kaynağıdır. İşte insanı diğer hayvanlardan ayıran özelliği, küllileri/tümelleri idrak eden natık nefistir. Onun kemal derecesine “akıl” denir. (Sadra, 1999, Tercüme: Hacevi, c.4, 147-151 ve 195)

Sadra, Kendini bilme kavramının temeli olarak, pratik mistisizmde “Benliğin sezgisel bilgisi” üzerinde durmuştur. Kendini tanımanın Tanrı'nın bilgisiyle bağlantılı olduğuna ve ruhun Tanrı'ya karşı içsel yoksulluğunun sezgisinin ışığı olmadan, gerçek bilginin mümkün olamayacağına inanmaktadır.

“Benliğin sezgisel bilgisi” teorisi, insanın varoluşunun tüm hakikatinin derin katmanlarına erişmesine yardımcı olabilecek bir yoldur. Kendini tanıyan insan, aşırı beslenmeyle bedenini yağlandırmaktan kaçınır ve “faydalı bilgi” ve “salih amel” aracılığıyla ebedî mutluluğa ulaşır. “Ruhun sezgisel bilgisi” teorisi, kendini bilmenin bir anahtarı olarak kabul edilir. (Sadra, 1989, c.8, 343)

Sadra, bilgiye iki şekilde ulaşıldığına inanır:

- 1- Öğrenme ve edinme ile
- 2- İlahi vahiy olan vehbi ve cazibe yoluyla.

Ona göre varlık üç kategoriye ayrılır: Tam, yeterli ve eksik. Tam varlıklar saf akıllar olarak kabul edilir ve boyutların, nesnelerin ve malzemelerin biçimlerine sahiptirler. Akıl âlemi ve tam varlıklar, tam bir birlik ve basitlik halidir. Akıl âlemi, alt tabakaları oluşturan diğer varlıkların aslı, esası ve sonudur. Akıl âleminde çok sayıda sakin olmasına rağmen, hepsi kolektif bir şekilde var olurlar. İşte bu âlem, en yüksek bilgi ve yaşam seviyesine sahiptir.

Tabiat, misal ve akıl olmak üzere üç farklı varoluş düzeni vardır. Tabiat dünyası, madde ve doğanın dünyasıdır. Misal dünyası, ideal formlardan ve tek hayaletlerden oluşan bir

varlık düzenidir. Akıl dünyası, madde ve suretlerden arı, güç ve yetenek bakımından yüksek bir varlık mertebesidir. Bu âlem insanın iç dünyasında ve batnında zuhur eder. (Sadra, 1989, c.9, 97-98 ve 194)

İnsan, kendini tanıma sürecinde, önce maddi boyutuna teveccüh eder, sonra misal dünyasından geçerek akıl âlemine ulaşır. İşte bu âlem, her türlü çelişkiden, zıtlık ve çatışmadan uzak olan birlik âlemidir.

İnsan, varlık düzenine uyumlu olarak, madde, misal ve akıl olmak üzere üç mertebeye sahiptir ve kâinattaki tüm güç ve yetenekler insan için tevdi edilmiştir. Ruhun ilk tekâmül hareketi ile sezgisel bilgiye ulaştığı merhale arasında derin bir bağlantı vardır ve ruh sürekli değişmekte ve varoluşsal tekâmüller geçirmektedir.

Ruhun asli hareketi üç safhada gerçekleşir: Tabiat âleminden misaller âlemine yolculuk, misaller âleminden akıl âlemine yolculuk ve aşkın/yüce âlem yolculuğu ve yükselişi. Ruh bütünleştikçe, saflığı ve sadeliği artar ve “tam saflık” hali bu hareketin en tatlı meyvesidir. Ruhun bu temel hareketini güçlendirmede ve hızlandırmada önemli rol oynayan iki faktör: “Salih amel” ve “faydalı ilim” dir.

Ruh, maddi varlıktan aklî varlığa doğru geçiş yapar ve bu geçiş, duyulardan tasavvura, tasavvurdan da akla nakil ile gerçekleşir. İnsan ruhunun mükemmelliği, aktif/faal akıl ile olan varoluşsal bağlantısında yatmaktadır. Faal akıl, gerçekte ruhun varlık amacı ve nihai kemalidir.

Ruhun özü, hareket sürecinde gerçekleşmektedir. Ayrıca ruh, tam izolasyona doğru kayda değer bir hareket yaptığında, ruhun sezgisel bilgisi devreye girmektedir. Ruh, fiziki düzen içinde bulunduğu müddetçe, bütün iş ve fiillerini beden ve fiziki organlar vasıtasıyla gerçekleştirir ancak rasyonellik ve tamamen perhiz seviyesine ulaştığında, artık bedene bağımlılığı kalmaz ve tüm rasyonel görevlerini, bedeni kullanmadan gerçekleştirir.

Sadra’ya göre nefis, hem maddi hem de manevi boyutuyla bir bütün olarak karşımıza çıkar. Maddi varlık boyutu, insanın bedenidir ve insanın dünyevi ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan bir araçtır. Manevi varlık boyutu ise insanın ruhudur ve onun ebedi hayatına yönelik boyutunu ifade eder.

İnsanın ruhu, onun ebedi hayatı için kaçınılmaz bir önem arz eder. Bu nedenle ruh, maddi dünyada var olmak için değil, Allah’ın rızasını kazanmak üzere ebedi yaşamı için yaratılmıştır. Nefis, insanın bu dünyadaki deneyimleri sırasında geliştirdiği özellikler ve alışkanlıklar çerçevesinde şekillenir. Bu özellikler ve alışkanlıklar, insanın manevi varlığı etkiler ve insanın ebedi hayatına yönelik bir yön çizer.

Nefis anlamak için önce insanın varlık seviyelerine bakmak gerekmektedir. Zira varlık seviyeleri arasında bir hiyerarşi vardır ve insanın nefisine ilişkin kavrayışı da bu hiyerarşi ile ilişkilidir. İnsanın bedeni, maddi dünyanın en alt seviyesinde yer alırken, ruh en yüksek seviyede yer alır. Nefis ise, bu iki seviye arasındadır ve insanın hem bedensel hem de ruhsal özelliklerini yansıtır.

Nefis, insanın dünya hayatında iki ana işlevi yerine getirir. *İlk olarak*, insanın bedensel ihtiyaçlarını karşılamak için gereklidir. *İkinci olarak*, insanın Allah'ı tanıma ve ona yaklaşma yolunda ilerlemesine yardımcı olur. Nefis, insanın bu iki işlevi yerine getirmesi sırasında birçok zorlukla karşılaşır. Fakat her şeye rağmen insan, nefisini terbiye etmekle mükelleftir.

İnsanın nefisini terbiye etmesi, Allah'a yaklaşma ve ebedi hayatına hazırlanma sürecinin bir parçasıdır. Nefsi terbiye etmek, aslında kişinin kendini terbiye etmesi anlamına gelir. Bu nedenle, insanın nefisini terbiye etmesi, kişisel bir çaba gerektirir.

Nefsi terbiye etmek, akı ve irade gücünü kullanmaktan geçer. Bu, aynı zamanda, insanın manevi hayatını düzenlemesi ve geliştirmesinin de bir diğer ifadesidir. Bu nedenle, nefis terbiyesi, aslında insanın Allah'a yaklaşma yolunda ilerlemesinden ibarettir. (Sadra, 1989, c.9, 194)

2. Molla Sadra Felsefesinde Nefsin Beden ile İrtibatı

Sadra felsefesinde ruh, bedensel bir oluşum ile gelişen bir varoluştur ve kalıtsal değildir. Ruh, başlangıçta maddede var olan ve maddeye ihtiyaç duyan diğer güçler gibidir. Ancak ruh, tekâmül sürecinde belli bir mertebeden sonra artık maddeye ihtiyaç duymaz. Ruh, fiziksel araçlar/duyu organları olmadan varlıkları ve duyumları algılayıp anlayamaz. Ancak fiziksel araçların kullanımıyla ruh, eşyanın suretlerini istediği şekilde algılayıp sunabilen bir aşamaya gelir.

Ruh, başlangıçta herhangi bir mükemmellikten veya şekilden yoksun, potansiyel bir varlık olarak kabul edilir. Ancak zamanla maddi yapıda cüzi/tikel ve tümel/küllî her formu ayırabilir ve anlayabilir hale gelir. Ruh, bedenın kemali ve nefsin kudretidir.

Fiziksel eylemler, aslında ruhun eylemidir. Görmek, duymak gibi fiziksel eylemler duylar aracılığıyla gerçekleşse de asıl failleri ruhtur. Ruh, gözlerde görmek, kulaklarda işitmek, ellerde dokunmak, ayaklarda hareket etmek babından organlarda bulunur ve bu organlar aracılığıyla işlevini yerine getirir. (Misbah Yazdi, Şerhi Esfar, 1996, c.2, 194-203)

Molla Sadra insanın maddi ve manevi boyutunu bir arada ele almaktadır. Nefis, insanın bedeniyle sıkı bir ilişki içerisinde bulunur ve bedenın ihtiyaçlarını karşılamak gibi maddi işlevlere sahiptir. Ancak aynı zamanda insanın ruhsal boyutunu da yansıtmaktadır ve insanın manevi hayatında da önemli bir rol oynamaktadır.

İnsanın bedeni ve ruhu birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Nefis, bedenın ihtiyaçlarını karşılamak için bazı arzulara sahip olabilir, ancak bu arzular tamamen maddi ve bedensel olmayıp, aynı zamanda manevi boyutlara da sahiptir. Bu nedenle, nefis, hem bedenle hem de ruhla sıkı bir ilişki içinde bulunur. (Misbah Yazdi, Şerhi Esfar, 1996, c.2, 194-203)

Nefis, beden ve ruh arasındaki ilişkinin yanı sıra, insanın Allah'a yaklaşma yolunda ilerlemesi için de bir araçtır. İnsanın iradesi, nefis üzerinde etkilidir ve insanın nefisini kontrol altına alması gerekmektedir. Bu kontrol, insanın bedensel arzularıyla mücadele ederek ve ruhsal hayatını geliştirerek gerçekleştirilebilir.

Nefis, gerçekte insanın beden ve ruh bütünlüğünün bir parçasıdır ve insanın manevi hayatında önemli bir rol oynar. İnsanın nefisini kontrol altına alması, onun beden ve ruh bütünlüğünü korumasına ve ilahi varlıkla olan ilişkisini geliştirmesine yardımcı olur. (Şirazi, 1999, c. 8, 328)

1.1. Nefsin Bedensel Kuvvetler ile İrtibatı

Molla Sadra'ya göre, insanın bedenindeki kuvvetler ve ruhundaki kuvvetler nefisle doğrudan ilişkilidir. Nefis ve beden arasındaki bu ilişkide insanın potansiyel gücünü faal duruma geçirmesi oldukça önemlidir. Bedensel kuvvetler, onun potansiyelini gerçekleştirmesi için gerekli olan güç ve enerjiyi sağlar.

İnsanın bedenindeki kuvvetler, nefis ile birlikte hareket eder ve bedeni yönlendirir. Ancak, nefis kendini kontrol edemezse, bedenin kuvvetleri tarafından yönlendirilir ve insanın manevi gelişimi olumsuz etkilenir. Bu nedenle, insanın nefisini kontrol etmesi ve bedensel kuvvetlerle doğru bir şekilde etkileşim kurması önemlidir. (Şirazi, 1999, c. 8, 328)

1.2. Nefs-i Natika veya Aşkın Ego'nun Oluşumu ve Sürekliliği

Molla Sadra, benlik kavramını, varoluşçu bir yaklaşımla, fiziksel ve ruhsal bir bütün olarak görmekte ve ruhun bağımsız bir varlık olduğunu savunmaktadır.

Natık (düşünen/konuşan) ruh, varoluşun önceki evrelerinde de mevcuttur. Ruh, bedenden bağımsız olarak vardır. Ayrıca, bitki ve hayvan ruhları, natık ruhun hizmetkârlarıdır ve bu ruhun gıdası, akılcı bilgidir ibarettir.

Fiziksel bir oluşumdan hareketle mükemmellik yolculuğunda farklı aşamalardan geçen ruh, başlangıçta bilgidен yoksun bir potansiyel ile başlar ve fiziksel oluşumun başlangıcında ortaya çıkar.

Daha sonra fiziksellikten soyutlanarak, oradan misal, daha sonra akıl düzeyine kadar ilerlemektedir. Ruh, temel dönüşüm aşamalarında, bir bütün olarak kendi kemalini bulmaktadır. Pratik akıl ve iradenin tekâmülü ile natık ruh ortaya çıkmaktadır. İnsanın kendi iradesi ve seçimiyle nefis, kemalini bulur ve toplumsal mükemmelliğe adım atar. (Şirazi, c.8, 136-137)

Gerçekte insan, sonsuz güçten kaynaklanan, sonsuz etkinliğe doğru bir hareketin temeli ve öznesi durumundadır. İnsanın varoluşu, madde ve misal evrelerinden hareketle mutlak gerçekliğin eşiğine kadar farklı alanlarda gerçekleşmektedir. Ruhun bekası, bedenin ölümünden sonra da devam etmektedir.

Ruhun hayatta kalması için bilgi, en temel ve en etkin sebeptir. Ruh bir kez ortaya çıktığında, tek bir varlık haline gelir ve bu bütünün bozulması veya yok olması imkânsızdır. Farklı temellere dayalı değişim ve dönüşümler geçirir. Bir durumdan diğerine yolculuk eder ve yaratılmışlar âleminden geçip, öz varlık âlemine ulaşır.

Ruhun bedene olan ihtiyacı kaybolabilir ancak özü asla yok olmaz. İnsanın ruhu, kemalile doğru ilerler ve bu yolda sürekli öze dönük bir hareketle yoluna devam eder. İnsanın varoluşunda önemli bir rol oynamakta ve ölümden sonra da bekasını sürdürmektedir.

İnsanın beden ve ruhu birbiriyle bağlantılı olup, taraflar birbirine bağımlıdır. Beden değişken ve faniyken, ruh sabit ve orijinaldir. İnsan vücudu, dünya hayatında en düşük düzeydedir ve beden, fiziksel hareket yoluyla değişirken ruh, sabit ve kalıcı bir töz olarak tekâmül eder. (Şirazi, c.8, 136-137)

1.3. İnsanın İnsanlığını Oluşturan Egosu

Sadra'nın bakışında insan vücudunun bireyselliği, egosu tarafından belirlenmektedir. İnsanın büyüme ve gelişme gibi niceliksel hareketi, tek bir ruhun neden olduğu ve kişinin özdeşleşmesinde geçerli olan kişilik ve özden ibaret bir ruha sahiptir. Beden ve uzuvların özdeşleşmesi, ruhla irtibat halinde olmasına bağlıdır, ancak ruhun özdeşliği kendi özüyle tahakkuk etmektedir.

Bilahare ruh ile beden arasında sıkı bir ilişki vardır. Ancak bazı insanlar, dünya hayatında kendi irade ve istençleri gereği suretleri itibarıyla insan olarak görülseler dahi, siiretleri ve batınları yani gerçek ruhani vasıfları yönüyle hayvan sınıfına girmektedirler.

Nitekim insanlar bedenlerinden farklı bir kimliğe sahiptirler ve bu kimlikleri mücerret bir varlık olup, bedene aidiyet sürecinde bozulmaksızın varlıklarını sürdürerek, her durumda tek bir şahsiyet ve kişilik olarak varlığını devam ettirmektedir. İşte insanın gerçek benliğini oluşturan bu ego'dur.

3. Molla Sadra'nın Felsefesinde Nefsin Mertebe ve Merhaleleri

Molla Sadra'ya göre, varlık düzeninde en mükemmel, asil, öz, eşsiz ve yücelik makamında bulunan varlıklar yer alır. Bu varlıkları, akıl, ruhlar, formlar, ilk maddenin fizikselliliği, zaman ve hareket gibi mertebeler takip eder. Her şey, varlığının düşüş veya yükselişine bağlı olarak varlık mertebesinin azalması veya artması şeklinde tekâmüli ilerleme kaydeder. (Şirazi, 1981, c.9, 121)

İnsan ruhu, varoluş anından itibaren farklı mertebelere geçerek son halka tekâmül mertebesine ulaşır. İnsan, ana rahminde cenin halindeyken bitkisel ruh mertebesindedir. Doğumdan itibaren ve doğal/cinsel olgunluğa kadar hayvansal ruh mertebesine ulaşır ve gerçek bir hayvan ve potansiyel bir insan olur. Üçüncü mertebede olan ruh, hayvan seviyesinden, manevi büyüme ve gelişme sonucu içsel olgunluğa ulaşır. İçsel olgunluğun başlangıcında, insan doğal benlikten hareketle içsel olgunluğa geçiş yapar. Bu anlamda düşünme ve pratik akıl yoluyla nesneleri algılayabilir hale gelir. Bu içsel olgunluk genellikle kırk yaş civarında gerçekleşir.

Eğer bir kişi doğru yolda ilerlerse, hikmete ulaşarak eşyadan uzaklaşır ve aklını ilimle kemale erdirirse, gerçek insan mertebesine ulaşır ve ilahî melekler arasında gerçek bir melek olur. Ancak eğer kişi sapar da dalalet ve cehalet yoluna girerse, hayvanlar veya şeytanlar güruhundan biri olur ve bu durumda, gerçek anlamda şehvet ve gazabının esiri olan kötü bir insan olur. (Şirazi, c.8, 136-137)

Molla Sadra, bu değişimi dgsel bir yol olarak görür. Bu, değişim aşamalarından geçerek başlangıç noktasına geri dönen bir dgdr. Bu dgnn, varlığın en alt seviyelerinden başlayarak yükseldiğini ve tekâmül aşamalarını geçtikten sonra en yüksek varlık seviyesine ulaşacağını söyler. Ruh, değişim yolunda her aşamada varlığın formuyla birleşir ve insanın tekâmül yolunun sonunda, tüm varlıkların kendi öz parçaları olduğu, büyük bir varlık haline gelir. (şirazi, c.8, 131-132)

İşlam düşünürlerinin Kur’ani bakışında nefis, farklı mertebelere sahiptir ve bu mertebeler, insanın manevi gelişimi açısından önemlidir. Bu mertebeler kısaca şöyledir:

Nefs-i Emmare (Düşük Benlik)

İnsanın doğuştan gelen arzularının, dürtülerinin ve isteklerinin yer aldığı bir merhalelerdir. Bu dürtüler ve arzular, insanı bedensel tatmine yönlendirir ve insanı maddi dnyaya bağlar. İnsan bu mertebeye sahip olduğu sürece, nefisiyle mücadele etmeli ve nefisini kontrol altına almalıdır.

Nefs-i Levvame (Vicdanlı Benlik)

Bu mertebe, insanın vicdanının uyanışı ve bilinçlenmesiyle oluşur. İnsan bu mertebeye ulaştığında, arzuları ve davranışları hakkında farkındalık geliştirir ve bu nedenle kendini eleştirir. Bu, insanın nefisini kontrol etme sürecinde ilk adımdır.

Nefs-i Mlhime (İlhamlı Benlik)

Bu mertebede, insanın iç dünyası daha derin bir anlayış ve kavrayışa sahip olur. İnsanın manevi bir şeylerin farkına varması ve ilham alması bu mertebenin bir özelliğidir. Bu merhale, insanın ilahi varlığa yakınlaşması açısından önemlidir.

Nefs-i Mutmainne (Huzurlu Benlik)

Bu mertebe, insanın iç huzur ve tatmini bulduğu bir aşamadır. İnsanın nefisini kontrol altına aldığı ve kendisini ilahi varlıkla uyumlu hale getirdiği bir aşamadır. İnsan bu mertebede kendi potansiyelini gerçekleştirir ve ilahi varlığa olan teslimiyeti ile daha çok yakınlaşır.

Nefs-i Radiyye (Sevgi Dolu Benlik)

Bu mertebe, insanın kendisiyle ve çevresiyle barışık olduğu, sevgi dolu bir mertebeyi ifade eder. İnsanın ilahi sevgiyi deneyimlediği, sevgi dolu bir varlık haline geldiği bir aşamadır. İnsan bu mertebede, çevresine sevgiyle yaklaşır ve ilahi varlıkla tam bir uyum içinde yaşar.

Nefs-i Mardiyye (Yüce Benlik)

Bu mertebe, insanın ilahi varlığa en yakın olduğu bir aşamadır. İnsan bu mertebede, kendisini tamamen ilahi varlığa adar ve kendisini tamamen ilahi iradeye teslim eder. Bu mertebede insan, nefsi mutmainne mertebesinde gerçekleştirdiği potansiyelinin zirvesine ulaşır.

Bir başka açıdan bakacak olursak, insanın kendini tanıma ve varlık düzeylerine ilişkin yolculuğunda ruh, dört farklı varlık mertebesine karşılık gelir ve nefis, bu mertebelere nüfuz ederek kendi varlığında mutlak gerçekliğe ve onun feyzine kavuşur. Ancak, şehvetlere ve hayali zevklere dalmak ve bedenın tedbirıyla meşgul olmak, insanın kendini tanıma yolunda en büyük engellerden biridir. Bunun yerine, nefsin sezgisel/şuhudi bilgisine ulaşmak için mücadele, disiplin, ibadet, düşünce ve zikir yoluyla nefsin aşkın boyutunun güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bilahare kendini tanıma sürecinin üç farklı seviyesi vardır. *İlk seviye*, ideal ve hayali bir seviyedir. Burada insan ruhu gerçekleri, mecazlar ve ideal formlar şeklinde algılar. *İkinci seviyede*, tümel gerçeklerin sezgisiyle uğraşır ve gizli hakikatleri müşahade eder. *Üçüncü seviyede* ise egosunu ezer, aradan çıkarır ve sadece Allah’a bakar, onda fani olur ve “Tanrı’da yok olma/fenafillah” yolculuğuna çıkar. Bu aşamada nefis, her şeyi Allah’ın bir lütfu ve kendi zati fakirliğinin bir işareti olarak görür ve varlığın yaratıcısının azamet ve izzetini seyreder.

4. Molla Sadra Felsefesinde Nefsin Kemali

Nefis, insanın manevi gelişimi için en önemli faktörlerden biridir ve insanın manevi yükselişi için gereklidir. Nefsin kemali, insanın kendisini kontrol altına alması, nefsin arındırması ve manevi bir varlık haline getirmesidir. Bu süreçte, insanın içindeki boşlukların doldurulması, doğru yönlendirmelerle manevi bilgiye ulaşması gerekmektedir. Bu sayede, insanın nefsindeki kötü huylar azalacak, iyi huylar artacak ve nefis ve beden arasındaki uyum daha bir güçlenecektir.

Bu süreç, özellikle irade, ahlak ve felsefi bilgi gibi faktörlerin uyumlu bir şekilde birleştirilmesiyle gerçekleşir. İrade, insanın nefsinı kontrol altına alması ve onu doğru yönlendirmesi açısından önemlidir. Ahlak, insanın nefsinı arındırması ve doğru davranışlar sergilemesi için gereklidir. Felsefi bilgi ise, insanın manevi potansiyelini gerçekleştirmesi için gerekli olan bilgi ve anlayışı sağlar.

Nefsin kemali, insanın manevi gelişimi için sadece bir hedef değil, aynı zamanda bir süreçtir. Bu süreç, insanın nefsinı tanıması ve onu doğru yönlendirmesiyle başlar. Bu bağlamda, nefsin kemalinin ahlaki davranışlarla birlikte ele alınması gerekir.

İnsanın nefsinı tanıması, onun güçlü ve zayıf yönlerini anlaması, kötü huylarını belirlemesi ve onları ortadan kaldırmak için çalışması anlamına gelir. İnsanın nefsinı doğru yönlendirmesi ise onun arzularını kontrol altına alması, kötü huylarını ortadan kaldırması ve ahlaki davranışlar sergilemesi için gereklidir. (Şirazi, 1981, c.9, 121)

4.1. Nefsin / Ruhun Tekâmülü

Molla Sadra’ya göre, insan ruhunun kökeni katı halden nebatî (bitkisel) hale, oradan da hayvanî hale gelen topraktır. İnsan doğduğunda içinde oluşan his/duyu araçlarını kullanarak, duyum ve hayal mertebelerini aşarak akıl mertebesine ulaşır. İnsanın yaratılış

amacı ve nihai mükemmelliği, “sezgi” mertebesine ulaşmaktır. İnsanın idrak ve algı yeteneği, insan aklının gelişmesiyle doğrudan ilişkilidir.

Aklı güçlendirmek hem teorik hem de pratik bilgelikte, faal/aktif akılla bağlantı kurarak, aktif akıldaki varlık biçimlerini sezgisel olarak algılamak ve ruhun algısını geliştirmek suretiyle gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla insan algısının gücü ne kadar fazla olursa, varoluş seviyesi de o kadar yüksektir ve en yüce varlık, en evrensel varlıktır.

Pratik aklın bulguları, sezgi ve algıya dönüştüğünde, ruhun varoluşsal yükselişine katkıda bulunur. Dolayısıyla nefsin kemali ve tam bir varoluşa ulaşması, idrakin artmasıyla gerçekleşir.

Nefsin kemali, varlığının yoğunluğu ve aklının kuvveti miktarıncadır. Ruh, varlığın mümkün olan bütün mertebelerine ulaşabilme potansiyeline sahiptir. Bu temelde nefsin farklı mertebeleri vardır. Bunlar: Bitkisel nefis, hayvan nefsi ve insan nefsidir. Nefis bu son merhalede şehvet ve gazap ile donatılmış şeytani bir nefis veya ahlaki faziletlerle donatılmış melek sıfatlı bir nefse dönüşür. (Aynı kaynak, c.9, 121)

Üç âlemdeki mahlûkatın algısına göre teşekkül eden duygusal, hayali ve akli olmak üzere üç doğal mertebe bulunur. Ahirette, tabii/doğal insan, Kur’ân’ın tabiriyle “Şimal” ashabından yani sol yolun yolcusu olacak, insan nefsine sahip olan kimseler “Yemin” ashabından yani sağ yolun yolcusu olacak ve akıl sahibi olanlar ise “Sabikun/mukarrebun” yani öne geçenler ve yakınlık makamının ashabından olacaktır. İnsan düzeyinde ruh, rasyonel hale gelir ve pratik ve teorik akla sahip olur. (Aynı kaynak, 1981, c.9, 129,2003, 377 ve 381)

Ruh, dört genel aşamada gelişir ve güzelleşir: Bedeni güzelleştirme, ruhu güzelleştirme, ruhu kutsal imgelerle süsleme ve perdeyi kaldırma. Her bir aşama, gerçek ve yararlı niteliklere sahip olmayı hedefler.

İnsanın ruhsal kemali varlık yoğunluğunda ve aklın kuvvetinde ortaya çıkar. Ruh, farklı mertebelere sahiptir ve ahirette, mertebelerin farklılığından kaynaklı değişik insan tipleri bulunacaktır.

Varlığa ait iki temel âlem vardır: *Tabiat* âlemi veya somut âlem ve mücerret, soyut ve yahut *akıl* âlemi. Bu iki âlem arasında ise nefis veya *misal* âlemi adı verilen bir ara âlem bulunur. Ruh, her bir âlemin suretlerini idrak edebilir ve nefsin de bu âlemlere mutabık, duygusal, hayali ve akli olmak üzere üç mertebesi vardır.

İnsan, bu dünyaların ve kendisinde bu dünyalara mutabık mevcut üç mertebenin her birine göre tabii insan, nefsanî insan veya akli/rasyonel insan olarak adlandırılır. Her insanda nefsin farklı mertebeleri arasında geçiş yapabilme yeteneği vardır ve bu mertebeleri birbiri ardınca geçerek en alt mertebelerden hareketle en üst mertebelere yükselme potansiyeline sahiptir. (Aynı, 1981, c.8, 372; c.9, 194)

Şimdi bu mertebeleri inceleyelim:

Nefsin ilk mertebesi, yaratılışın başlangıcındaki bitkisel hayatı andıran doğal insan tipidir. Bu mertebede insan, herhangi bir surete teveccühü olmadığından, daha çok “sırf bir

ceset” olarak kabul edilir. Ancak bedeninin fiziksel formunu, göz, kulak gibi fiziksel araçlar kullanarak algılamaya başladıktan sonra, insan tabiat mertebesinde. İnsanın doğumundan ölüm anına kadar yaşamı boyunca bu tabii haleti devam eder. Yani insan, kendi ruhunun tasavvura dayalı idrak mertebelerine ulaşmadığı sürece, bir nevi bitkisel hayattan nihayet hayvan mertebesine çıkmış ve orada kalakalmış demektir. (Aynı kaynak, c.1, 287; c.8, 328; c.9, 97-98; 372)

Nefsin tabiatında bulunan duyarlılık ve hayal gücü potansiyeline dayanan duygu düzeni olarak da adlandırılan bu mertebede insan, duygusal ve potansiyel olarak hayal gücü yüksek ve akılcıdır. Ancak bu mertebede ruhun özellikleri, beden aracılığıyla ortaya çıkar. Kendini beğenmişlik, kibir, zamansal ve durumsal düzen, bu mertebede ruha ait özelliklerdir. (Aynı, 2004, 381-382)

Eğer bir kişinin duygusal yönü ağır basar ve duyulara ve duygusal zevklere bağlanırsa, ölüm sonrasında duyuların yokluğu ve bu bağılılığın da devam etmesi nedeniyle acı çekecektir. Çünkü ölümle birlikte duyuların algı kaynağı olan maddi araçlar ortadan kalkar ve sonuç olarak duygusal algılar bir anda yok olur. Ruhlar bu durumu zamanla kabullenirler ve genel olarak maddenin çeşitliliği akıldaki birliğe dönüşür. Ancak bu kişinin nefsinde yer ettiği ölçüde zaman alacaktır. (Aynı, 377 ve 381, 1976, 366)

İkinci mertebe veya nefsanî insan: Bu mertebede insanın fiziksel duyulara ve aletlere olan ihtiyacı azalır. Duyusal algılar, ortak duyu merkezinde toplanır ve insan maddi varlıklardan iştahının çektiği şeylere meyleder. Bu mertebede ruh, duygusal ve yaratıcı potansiyele sahip olup, misaller dünyasını algılama yeteneğini geliştirmiş olur. (Aynı, 1981, c.9, 97)

Üçüncü mertebe veya aklî insan: Bu mertebede insan, duyuların ve hayallerin ötesine geçerek akılla idrak edebilir. Bu aşamada insan, akıl sahibi olup, gerçek anlamda maddi suretlere bağımlılıktan kurtulup, zühd haline girer. Bu mertebede insan tevhid yolunda yükselerek en yüksek mevkilere ulaşabilir. (Aynı kaynak, c.8, 136, 137)

Molla Sadra’ya göre, ahirette en sevimli olan şey, salih insanların nefisleridir. Bu kişiler, Allah’ın sıfatları ve isimleriyle nurlanmış, kötü ahlaktan uzak duran ve dünya zevklerinden uzaklaşmayı seçen zahit kimselerdir. Ancak bunlar hala nefsanî isteklerinin bağlarından tamamen kurtulmamışlardır. Ahirette insanlar, hayallerinde olan cennetin vaat edilen yüzlerini ve cennette karşılaşacakları yüzleri göreceklerdir. Bu durum “orta cennet” olarak adlandırılır. (Aynı, 240)

Nefsin bu son mertebesinde insan, “Akıl sahibi insan” olarak adlandırılır. Bu mertebede duyuların ve hayallerin ötesine geçerek akıl mertebesine varır. Bu makam, insanın tevhid yolunda yükselerek ulaşabileceği en yüksek mevkidir. Nefis, akıl mertebesine yükseltildiğinde iki kudrete sahip olur: Düşünsel kudret ve fiil gücü/yaratıcı kudret. (Aynı kaynak, 1981, c. 8, 131,132)

4.2. Kişisel Gelişim Seviyeleri

Molla Sadra’ya göre farklı dereceler ve seviyelerde farklı mükemmellikler vardır. Güç ne kadar yoğunsa, değişim düzeyi de o kadar yüksek olur. Örneğin, entelektüel güçler

duyusal ve asabi güçlere göre daha asil ve alguları da daha eksiksizdir. Bu nedenle, bu güçlere sahip olan varlıklar daha yoğun bir ruh yapısına sahiptir. Zira nefsin tekâmül aşamaları, haysiyet ve izzet olarak değerlendirilir ve ruhun değişim sıralaması yüksek olduğunda mükemmellik derecesi artar.

4.3. Pratik Bilgelik (Akl-ı Ameli)

Molla Sadra'ya göre insanın aktif yeteneği, kişinin eylemlerdeki iyilik veya kötülüğü anlama ve çıkarım yapma yeteneğidir. Bu yeti, insanın bedenini kontrol etme gücüne sahiptir ve hayvansal güçler üzerinde etkindir. (Aynı, 2004, 240-241)

Pratik/ameli sebepler için dört gelişme seviyesi vardır:

İlk adım: Dinin kurallarına ve ilahi emirlere uymak, daima belirli bir nezaket ve inceliğe sahip olmaktır. Bu seviyede, şariat emirleri uygulanır, edepsizlik ve çirkinlikler kalpten temizlenir.

İkinci seviye: Kalbin arındırılmasıdır. Nefis tamamen arındırıldığında kalp huzur bulur.

Üçüncü seviye: Nefsi, kutsal bir halet ve güzel sıfatlarla donatmaktır. Nefis, kötü huy-lardan arınır ve güzel ahlakla süslenir.

Dördüncü seviye: Nefis duvarını yıkmaktır. Kibir ve bencillik perdesi kaldırıldığında, nefis Allah'a doğru tekâmül etmiş olur. (Aynı, 248, 2004, 275-276)

Nefsin Allah'a doğru tekâmülünde dördüncü seviye, gerçeğe ulaşma açısından pratik/ameli aklın nihai seviyesidir. Ancak gerçeğe ulaştıktan sonra da yolculuklar vardır. Fakat bu yolculuklar, artık duyuların gücüyle değil, hakikatin gücü ve ilahi nurların cazibesiy-le mümkün olabilmektedir. (Aynı, 2004, 249, 1975, 275-276)

Bu bağlamda filozoflar aklın dört farklı aşamasından söz etmektedirler:

İlk (Heyulani) Akıl

Bu evrede, yani henüz yaratılışın başlangıcında nefis, her şeyi idrak etme potansiyeline sahip olsa da fiili halette her türlü şekil ve suretten boştur. Bu noktada akıl, saf bir haldedir ve henüz faal olmamış potansiyel bir yetenekten ibarettir. (Aynı, 2004, 242-243, 1975, 262)

Meleke/Usta Akıl

Ruh, temel kavramları rasyonelleştirdiğinde, heyulani akıl mertebesini aşar ve meleke/usta akıl mertebesine ulaşır. İnsanlar, temel formları elde ederek bu kavramları derinle-mesine düşünürler ve bu düşünce süreci, başka makul şeyleri keşfetme arzusunu uyandırır ve bu makul biçimlerin algılanmasını sağlar. Bu akılsal süreç, nefsin güçlenmesinden kaynaklı olarak kazandığı ilk mükemmellik noktası olarak kabul edilir. (Aynı, 1984, 246, 1975, 512)

Fiili/Gerçek Akıl

Aklın bu mertebesinde nefis, düşünce ve tefekküre dayalı tarif ve delillerin kullanımı ve ilahi buyrukların rehberliğiyle düşünsel bir kemal mertebesine ulaşır. Bu aşamada nefis, “Gerçek zekâ” olarak adlandırılan bir noktaya varır. Artık fiziksel ilişkilere muhtaç olmaksızın, bu gerçek zekâyı kullanabilir ve bu durum, fikri hayata sahip olan kişinin sonsuzluğa erişerek maddi imkânlardan ayrılmasına olanak sağlar. (Aynı, 2004, 246-247)

Akıl bu mertebeye ulaştığında, ruh bütün maddi varlıkları ihata ile kapsar ve nefis, bu varlıkları kontrol etme gücüne sahip olur. Düşünsel yaşamda, idrak ile ilgili her şey nefsin özünde sabitlenir ve nefis, bütün varlıkları kendi özüne katma yeteneğine sahip olur. Kişisel gelişim seviyeleri, bütün varlıkları kontrol etme gücünü bulmak ve yaratılışın hedef ve amacına ulaşmak için ruhun dünyasında yer alır. (Aynı, 1981, c.8, 131-132, 2004, 290)

Müstefad/Yararlı Akıl

Molla Sadra’ya göre, fiili akıl düzeyinde, egonun akılsal ürünleri, benliğin özünde mevcuttur. Bu mertebede bulunan akıl, herhangi başka bir şeye ihtiyaç duymaksızın, duyumsanan şeyleri özünde gözlemleyebilir. Akıl, makul suretleri bilfiil gözlemlediğinde, bilgili akıl seviyesine ulaşmış demektir. Buna “yararlı/müstefad akıl” denir. (Aynı, 2004, 248; 1975, 273)

Özetle, Molla Sadra’ya göre nefis, soyut dünyadan edindiği suretler sayesinde, “Al-lame” adı verilen bir yetiye sahiptir. Bu yeti sayesinde tümelleri tasavvur eder, kabul eder ve duyumsanan şeylerin doğruluğuna veya yanlışlığına karar verir. (Aynı, 2004, 240)

Teorik/nazarî akıl, genel kanunları idrak ile tasdik veya inkâr etmek, onların imkân yahut zaruret durumlarını bilmekle sorumludur. Pratik/ameli akıl ise her zaman fiziksel güçlere ihtiyaç duyar.

Teorik/nazarî akıl, yalnızca başlangıçta ve kemale ermeden önce bedene ihtiyaç duyar. Amelî akıl da bilgiden hareketle kendi varlık kemaline doğru ilerler.

Yaratılışın nihai amacı, insanın “Yararlı akıl” mertebesine ulaşmasıdır. Bu mertebede, insanın içinde bulunan tezathat gider, çelişkiler birleşir ve zıtlıkların üstesinden gelir. Yani faal akıl ile birleşir. İşte bu durum, natık nefsin kendine has bir mükemmelliğidir.

Nitekim ruh, varoluşun farklı seviyelerine bağlı olarak, farklı mertebelere sahiptir. Bitki ruhu, hayvan ruhu, insan ruhu, o da kendi arasında “iyi insan” ve “kötü insan” gibi farklı seviyelere ayrılır. En yüksek seviyede ruh, malikin vilayetinde gerçek bir meleğe dönüşür. (Aynı, 241; 1975, 261)

Sonuç

1- Beden, Ruh İçin Bir Araçtır

Ruh, yüksek âlemden olmasına rağmen bedenle bir bütünleşme biçimine sahiptir. Ruh hem maddeden kopuk ve Allah’ın insandaki tecellisi olması bakımından zengin bir varlıktır hem de maddi güçlere iniş yapısı onlara katılabilir.

Beden, ruhla ilişkilidir. Ruh ve akıl için müsait bir alan olarak hizmet eder. Ruh, bedenün üstünde ve aklın altında konumlanır. Beden, ruhun şekillendiği ve tohumunun atıldığı yerdir. Ruh, düşünceleri, şehvetleri ve diğer şeyleri büyütür.

İnsan beden ve ruhtan oluşur. Beden, ruhun yerleştiği yer olarak kabul edilir ve bu dünya ve ahirete olan yolculukta ruhun bir bineği gibi ona hizmet eder.

Nefsin en faziletli amelleri, hakka bağlanıp, ondan gayrısından kopmaktır. Bununla insan ruhu mücerret kalır, dünyevi bağlardan kurtulur ve kendisinde önceden görünmeyen nurlar ortaya çıkarlar.

Ruh, bedeninin içinde yer almasına rağmen, bedensel organlarda doğrudan bir unsur bulunduramaz. Bu nedenle ruh, “Ruh-u Buhârî” adı verilen süptil nurlu bir cisim aracılığıyla sınırlara nüfuz eder. (Şirazi, c.4, 116)

2- Beden Ruh Tarafından Kontrol Edilmektedir

Beden, kirli ve ağır bir kütledir. Ruh ise hafif bir nur gibidir. Ruh ile beden arasında bir münasebet bulunur ve her ikisi de birbirleriyle ilişkilidir. Ruh, Allah’ın lütfuyla bedende yer alır ve beden, ruhun tekâmül edebilmesi için bir araç olarak belirlenmiştir.

Ruh, kalp gibi bir organa bağlandığında, beden istekli hale gelir ve ruh kalp aracılığıyla bedene can verir, böylece güçlerde ve organlarda denge oluşur. Kalp, maddi bedenın ana organıdır ve organların tamamlanması bu kalp ve nefsin planlamasıyla gerçekleşir. Canlı bedeni bir ruha sahip olur ve diğer uzuvlar bu vesileyle bedenlenir. (Aynı kaynak, 1981, c.9, 121)

Beden ile ruh arasındaki ilişki, birbirine gereksinim duyan bir aşk türüdür. Bu ilişki, iki farklı şey arasında olan özel bir bağıdır. Beden, gerçekleşmesi için ruha ihtiyaç duyar. Bu ilişki, belirli bir ruha değil, mutlak ruha yöneliktir. Ruh da oluşum ve gelişimi, kişisel bağlılık ve öz kimliğinin ortaya çıkması için bedene gereksinim duyar.

Ruhun bedene üstünlüğü, fıtrî bir üstünlüktür. Çünkü zaman açısından ruh, bedenle birlikte yaratılmıştır. Nefsin varlığı ve devamı bedendedir. Fakat bedeni terk ettikten sonra oluşmuş olan nefis, başka bir türdendir. Yani artık o mücerret ve müstakil bir varlıktır. (Şirazi, c.4, 98)

Nefsin amacı, bedeni ele geçirerek onu mükemmelleştirmektir. Beden, ruh ve nefis için var olduğu sürece, maddeden farklı bir varlığa sahip değildir. Ancak zamanla ruh, özü mükemmelleşip maddeden arınmış bir hale gelir ve sübjektif bir varlık halini alır.

Ruh, farklı istikametlerde ve makamlarda hareket eder ve bedeni kontrol eder. Bedeni, doğal arzularına karşı hareket ettirebilir. Örneğin, vücudun alçalma ve düşme eğilimi vardır ve nefis onu yükselmeye ve yukarı doğru hareket etmeye iter.

İnsanın fiziksel bedenle mücerret âleme yükselmesi akli açıdan mümkün değildir. Ruhlar âleminden nurlu bir beden olmalıdır ve bunun gerçekleşmesi ise ancak fiziksel beden kurtulduktan sonra mümkün olabilmektedir.

Nefis, ilerleyen aşamalarında bedene tabidir, ancak bazı yüksek aşamalarda beden ruha tabi olabilmektedir.

Ruh ve beden arasındaki ilişki açısından insan denizin suları üzerinde sağlam bir gemi misalidir. Nefis, bu gemiyi hareket ettiren rüzgâr gibidir. Nefsin iradesi ve emri, bedenin hareketini sağlar. Eğer ruh bedenle ilgilenmez ve nefsin iradesi olmazsa, beden hareket etmez.

Ruhun reenkarnasyonu ve başka bir bedene transferi aklen imkânsızdır. Ruh, bedenın varlıksal bütünlüğünü sağlayan bir varlıktır ve bedenın organları üzerinde hâkimiyeti vardır. (Aynı kaynak, 2003, 381-382)

3- Nefsin Bedenden Ayrılması

İnsan nefsi bedenden ayrıldığında, yine de tasavvur gücüne sahiptir. Bu âleme ait olmayan duyuları algılamaktadır. İdrak, dünyevî isteklere ait zevklerin temelidir ve çoğu durumda hayvansal güçler olmaları nedeniyle, bu bedende taşınırlar. Ancak, bu duyuların hepsi aynı konumdadır.

Ölüm anında insan dünyadan ve eşyalardan ayrılmış olur, ancak tasavvur melekesiyle baş başa kalır ve kendi özünü hayal eder. Bu öz dünyadan ayrıdır ve ruh, ölen kişinin mezarda sanılarına uğrar ve somut bir şekilde duysal cezalarla acıları algılar. Buna “kabir azabı” denir. Ölüm sonrası insanın kabir ve defin halinde gördüğü şeyler, hayali şeylerdir ve soyut varlık âleminde bulunmayan özelliklere sahiptir. Ahiret suretleri ya nefsin öznesinden tamamen bağımsızdır ya da onun tecelli ve yansımalarıdır. (Aynı kaynak, 1976, 366-367)

Ahiret, nefsin çıkışı ve yücelmesidir. O, kaynağını dünya toprağından almıştır. Fıtrî ölüm, nefsin dünyaya yüz çevirmesi ve Allah’a yönelmesi ile gerçekleşir.

Sonuç olarak, ruh bedene ne kadar az bağlıysa, ahirette o kadar arınmış olur ve bedenden, fiziksellikten ve dünyevi unsurlardan o kadar kolay ayrılır.

4- Mükemmellik ve Mutluluk/Saadet

Molla Sadra’ya göre mükemmellik ve mutluluk aynı şeydir ve varlıklar farklı seviyelerde mükemmellik ve kusurluluğı sahiptir. Nefis, ne denli yokluktan arınmış olursa, o miktarda tekâmül ve mutluluk potansiyeline sahiptir. Varlığın farkındalığı ve bilinci de mükemmellik ve mutlulukla ilişkilidir. Hatta varlıkların algılanması da bilinç seviyesine göre farklılık arz eder. Biz buna “bakış açısı” diyoruz. (Aynı kaynak, 1981, c.9, 121, 2003, 297)

Ego’nun evrimi ve seviyeleri, tamamen onun varoluşsal yoğunluğuyla ilgilidir. Nefis ve güçleri ne kadar güçlü ve yoğunsa, o kadar yüksek bir tekâmül mertebesine ulaşır. Bu, varlık seviyesinin bizzat kendi tekâmül derecesini gösterdiği, nefsin ve güçlerinin saflığı ve temizliği oranında biliş ve anlayışın da aynı oranda saf olabileceğı anlamına gelir. Dolayısıyla, Molla Sadra, her algılama yetisinin kendi mükemmelliğı ve mutluluğı olduğunu ve farklı yetilerin temellerinin bu yetilere dayandığını belirtir.

Kaynakça

- el-Arşıye, Redaksiyon, Gulam Hüseyin Aheni, Tahran, Mevla, 1361h.ş
- Erdekani, Ahmet b. Muhammed el-Hüseyin, Tercümei Mebde ve Mead, Tahran, Neşri Danişgah, 1362
- Eş-Şevahidu'r- Rububiye fi'l-Menahicu's-Sülukiye, Redaksiyon: Mustafa Muhakkik Damad, Tahran, Bonyad-ı Hikmeti İslami Sadra, 1382
- Hacevi, Muhammed, Tercümei Esfar,, Tahran, Mevla, 1380 h.ş
- Mefatihul-Gayb, Tahran, Müessese-i Tehgigatı Ferhengi, 1363 h.ş
- Misbah Yezdi, Muhammed Taki, intişarat-ı Müessese-i amuzeş ve pejuheşi imam Humeyni, Kum, 1375
- Muslih, Cevad, Tercüme ve Tashih-i Şevahidur-Rububiye, 4. Baskı, Tahran, Suruş, 1385 h.ş.
- Şirazi, Sadruddin Muhammed, el-Hikmetil-mütealiye fi'l-Esfaru'l-Erbaa. 3. Baskı, Beyrut, Dar-ı İhyau Turas, 1981.
- Şirazi, Sadruddin Muhammed, el-Hikmetil-mütealiye fi'l-Esfaru'l-Erbaa, Sefer-i Çiharom, Tercüme: Muhammed Hacevi, Mevla basım, Tahran, 1999.
- Şirazi, Sadruddin Muhammed, el-Hikmetil-Mütealiye fil-Esfaril-erbaatil akliye, Daru ihyaut-Terasil -Arabi, Beyrut, 1999.